

‘T GENTSCH SPANT DE KRUUNE. UUK IN ‘T PUPPENSPEL (VERVOLG)

De taal

Naast de vormgeving, de overdrijving, de situatiedumor en de demystificatie is er nog het fenomeen taal, dat ons in de context van deze lezing bijzonder interesseert, nl. de spreekstijl, het ritme en - we gaven er daarjuist al enkele voorbeelden van: het dialect.

Vooreerst is er de spreekstijl. Het is al opgevallen dat heel wat volkse personages met de kopstem of falsetto spreken. Daardoor worden ze een beetje sexueel ambigue: mannelijk en vrouwelijk. De kopstem suggereert ook een vorm van kinderlijkheid. Daar waar de kopstem niet gebruikt wordt, werd de swazzlle ingevoerd. De swazzlle is een hulpstukje dat de poppenspeler los in de mond neemt om zijn hoofdpersonage een hoog en scherp geluid te laten produceren. Voor de andere personages verwijderd hij het met de tong.

Spelen met de swazzlle vraagt van de Engelse Punch- & Judyspeler heel veel techniek en is ook niet ongevaarlijk. Om de metalen lamel niet in te slikken tijdens het spel, bevestigt de speler ze soms met een touwtje rond zijn nek.

Een tweede taalkenmerk van het figurentheater is dat volkse helden meestal zeer snel praten. Dat contrasteert dan humoristisch met het trage, statige, gedragen spreken van de hoofse personages die daarmee hun staat van waardigheid willen accentueren. Niet zelden worden hogergeplaatsten voorzien van een vibrato in de stem. Dat kan op zich ook een heel komisch effect hebben, vooral dan wanneer dat dan door Pier of een van zijn companen wordt geïmiteerd.

Verder hebben volkse typen vaak een nasale stem of een keelstem en niet zelden vertonen ze een spraakgebrek zoals Koarelke den Bult of stotteren of lispelen ze; spreken ze mee een “*sieselootse*”.

In de zestiger- en zeventigerjaren kwam daar uit pedagogische hoek kritiek op, omdat men kinderen die effectief aan deze spraakstoornis lijden, niet aan ridiculisering wou bloot stellen.

Het dialect

De meest belangrijke component van humor in het figurentheater is ongetwijfeld het dialectgebruik dat een constante is bij poppen die vertegenwoordigers uit het plebs voorstellen. En dat is geen louter Gents fenomeen. De taalkundige Daan zegt:

“...dat de dialecten een rijkdom aan woorden bezitten, vooral voor emotionele begrippen, die het Nederlands mist. Men zou kunnen zeggen dat dialecten

een rijker kleurenscale hebben dan het Nederlands”.

Poppenspelers moesten natuurlijk wel met hun dialectpratende broodheren - het volkse publiek - rekening houden en hen niet op hun honger laten zitten. Diens brood men eet, diens woord men spreekt, letterlijk toegepast dan.

Tchantchès en Nanesse spreken een onvervalst stukje Liègois, het patois van Luik, Woltje moet het hebben van het Brussels Marollien, Guaratella is cultureel ambassadeur van het Napolitaans dialect, Jan Klaassen van het Mokums, de voddebalen van het plat “*Aantwaarps*”. Hetzelfde fenomeen speelt bij de wajangpoppen en natuurlijk ook “*bij Pierken en zijn moaten*”.

Daar heeft het dialect hetzelfde effect dat ook wel eens gebruikt wordt bij het vertellen van moppen en grollen. Die komen heel vaak sterker over wanneer ze in de streektaal verteld worden. Soms zijn ze zelfs onvertaalbaar naar de standaardtaal.

Het dialect laat hier een onschuldig schimpen toe, is exotisch, vooral voor mensen die het niet spreken of het afgeleerd hebben en is bovendien minder gebonden aan de rationaliteit van de officiële standaardtaal. Integendeel. Het neigt wel eens naar het absurde. Het is ook veel plastischer in zijn omschrijvingen van bijvoorbeeld gevoelens.

Ook het fout uitspreken van eigennamen en andere moeilijke woorden kan hilariteit veroorzaken. Zo heeft Pierke het in het stuk “Jacob van Artevelde” in een bewerking van Oscar Vervaeke, opgevoerd in augustus 1938, het constant over “*Magazijn*” als hij gezelschap Muggelijns bedoelt. Dit is een typisch verschijnsel bij laaggeschoolde dialectsprekers. Zo kent men bvb. “d’Harlekijnstroate” voor de “Charlequinstroate”, ne “spychiater” voor psychiater, “*nen trekteur*” voor traiteur, een pierlaflette” voor pirouette en de “Kortelettestroate” voor “Queteletstraat”.

Ook Verhaert schrijft in 1930 in zijn handschrift: (en ik citeer) “*Volkstypes spraken Gents, terwijl de edelen en rijken een min of meer (barok) beschaafd taaltje uitkraamden*”.

Ook Gust Neiryck, alias Gus Lajoie, vertelde over het taalgebruik van zijn leermeester dat op een bepaald moment in het stuk de koning de opdracht gaf een nieuw kostuum te laten maken voor een van zijn discipelen. Men zei daar niet: “*ik zal u een kostuum laten maken*” maar: “*Ik zal u een **costuim** laten maken*” en dat vond Guust Neiryck, alhoewel niet juist, toch zo “chique” gezegd. Zo zie je maar...

Liet men keizers en koningen een soort Verkavelingsnederlands praten, dan spraken de volkse figuren Pier, Louis de Lapkesdief en Koarelke den Bult een heel plat Gentsch. Zo constateerden deze twee uitersten nog meer met elkaar. De contrasttechniek die ook in de muziek toegepast wordt. Denken we maar aan de symfonieën van Gustaf Mahler *die tussen zijn woeste, getormenteerde*

stukken een paar zachte melodieuze partijen stak zodat daardoor het zachte zachter leek en het hevige heviger.

De Gentsche Pier

Dat het volk zijn dialectstempel op het volkstoneel en de Spellekens gedrukt heeft, staat buiten kijf. Laten wij nu eens gaan kijken wat er van het poppentheater in ons Gents taalgebruik blijven hangen is.

In het Gentse dialect treffen we een aantal Pier- uitdrukkingen aan. Wanneer wij er het Woordenboek van Lodewijk Lievevrouw-Coopman op naslaan, vinden we er een aantal zoals:

- *Nen druuge Pier*: iemand die weinig spraakzaam is, waarvan je weinig aanspraak hebt en die dus geen aangenaam gezelschap is, een droogstoppel, ook een stuurs uitzienend persoon zonder zin voor humor. Helemaal de tegenpool van 't Gentsch Pierke. Synoniemen uit het Gentse dialect voor 'druuge Pier' zijn: *'nen azijnzeeker, nen azijnpisser, nen haarkliever, een martikoosmuile (apentronie), een zuurpruime'*

Uitdrukkingen in dit verband zijn in het Gents ook legio: *"Hij ziet er uit gelijk nen hond die mostaard g'eten hee". Zijn muile trekt blaaskes. Hij es mee zijn gat eerst opgestaan. Hij es mee zijn verkeerd been uit zijn bedde gekomen. Hij trekt muile gelijk nen hetekoeke (pannenkoek). Hij es in zijn vies haar. Hij es vies in zijnen uitzet. Hij hee" zijn effen smoel aan. "t Es smoel qui pend (<Fr.:qui pend: die hangt). Hij es aan 't smoelen. Hij en hee" genen tand in zijn muile die vanzeleven lacht. Hij loopt mee een muile gelijk een mislukt proces-verbaal. Dat er azuu ne kop op een vîrken moest staan, 'k en zoe van ze leven geen huuf'flakke (hoofdvlies) niet meer eten."*

- *'t Es nen hijtene Pier*: wordt gezegd van een lang mager manspersoon.

- *Ne kêwe Pier*: is een man die het vaak koud heeft, 'ne kêwe pui(t)'.

- *Ne verstevene Pier*: is een man die stijf van de koude is, die doorkoud is.

- *Bij Pier en Pauwel of Bij Jan, Pier en Pauwel*: bij iedereen

vb. *"Hij zoe't aan Jan Pier en Pauwel goan vertellen, hij zoe't aan de kasseistenen vertellen"*

- *Van (de) keunijnk tot klein Pierke*: iedereen, van groot tot klein, van de minste tot de meest belangrijke.

vb. *"Iedereen és wrie bedankt, van de keunijnk tot klein Pierke."*

- *Van Pier noar Pauwel luupen of Van Pier noar Pol luupen*: Van hot naar her lopen.

"van 't een noar 't ander luupen, iemand van riefke noar roafke sturen."

Gentsche typen

Naast de poppenkast liepen er in Gent natuurlijk ook veel echte Piers rond. Verscheidene schilderachtige volksfiguren of vermeende Gentse typen waren even berucht en bekend in Gent en omliggende werelddelen als het Pierke uit 't spelleken. Hun namen zijn dan ook via de volkscultuur tot ons gekomen.

- Zo was *Pier den Beulijnk* de bijnaam van dansmeester Pier Van Acker. Hij was voorzitter van de dansersmaatschappij "*De Zware Gentenîrs*". Hij beroemde zich erop de beste danser te zijn van Gent. Samen met zijn vrouw, kind en schoonbroer richtte hij in de stad dansvertoningen in.

Pier was een hevige tegenstrever en concurrent van "*De Lochte Gentenîrs*". Waar hij ook maar één of meer leden van deze maatschappij in een herberg of op straat ontmoette, daagde hij hen uit voor een "assaut"(*) en werden zij "beroepen"(*). Daar het publiek in die tijd verzot was op dansers, konden "*De Lochte Gentenîrs*" om hun eer te redden, zich niet aan de uitdaging onttrekken, al had de danspartij in een herberg of zelfs op straat plaats. De toevallige aanwezigen of omstaanders werden dan tot jury gebombardeed. Nu eens wonnen, na een hevige strijd de *Zware*, dan eens de *Lochte*, maar de strijd verliep altijd zonder bloedvergieten en ieders eer was gereed.

In zijn sociale roman "Fierlefijn" (1934) schetst Gregoire Le Roy "*de begroafvijnge van de kîrmesse*" door de "*Lochte Gentenîrs*".

"Langs de Schelde, onder de bomen van de Oude Beestenmarkt heeft men een toneel opgericht. Drie of vier muzikanten zitten er naast, op een lager en kleiner verhoog: enige planken op tonnen. Op de maat van hun ouderwetse deuntjes dansen de "Lochte Gentenaars". Ze zijn gekostumeerd; velen dragen een jas en een korte broek van bruin fluweel, witte kousen door een strik boven de kuit opgehouden en een slappe hoed met een pluim versierd; zoiets tussen de Italiaanse en de Tirolse klederdracht in. Eén onder hen, die zich als danseres verkleed heeft, lijkt op een juffertje met zachte ogen en fijn gelaat. Ook zijn er heren uit het publiek die er een galant oogje naar knijpen. Wijven en meisjes zijn er bijna jaloers op.

En de "*Lochte Gentenaars*" dansen! Zij zijn mager en vlug gelijk apen; hun benen lijken klapperende riemen, wanneer zij springen en slingeren, twee-, driemaal, het linker voor, het rechter na, eer ze weerom de houten vloer raken. Het lukt de vlugsten "*nen dubbelen drieslag*" te slaan; zo wordt dat kunstje genoemd. En dit alles wordt uitgevoerd zonder lachen, met de ernst van een priester voor het altaar. De leden van de jury, deftig en gewichtig gelijk deurwaarders tekenen de fouten aan.

Maar Franske lacht (...) Voor hem zijn de "*Lochte Gentenaars*" echte kunste-

naars, mannen buiten het gemeen; hij hoort de omstaanders hun naam met eerbied fluisteren. Daarbij weet hij heel goed dat men geen “*Lochte Gentenaar*” wordt gelijk men een ambacht leert. De vereniging der “*Lochte Gentenaars*” staat alleen open voor uitgelezen kerels; ‘t is gelijk een loge van vrijmetse-laars.

Wint men de prijs, dan is men voor een jaar lang beroemd en wordt men wijd en zijd, met de vinger aangewezen door alle aanhangers van de “*Lochte Gentenaars*”.

‘t Was de laatste dag van de kermis en gewoontegetrouw zouden de “*Lochte Gentenaars*” de kermis begraven. Dat was een ander schouwspel. Vier mannen tot aan de tenen in een wit laken gehuld en met een pinnemuts over ‘t hoofd, droegen ‘t lijk der kermis - een man met een lijkdoek bedekt - Al de andere “*Lochte Gentenaars*” volgden; ze dansten langzaam op de muziek, op een eigenaardige wijze. De slot draaide rond het toneel en rond de Beestenmarkt, zonderling, komiek en triestig tezamen.” Tot daar de beschrijving.

(*) Een assaut is een schermoefening, zeg maar het meten van mekaars krachten, en beroepen betekent iemand uitdagen om tegen hem te vechten, te spelen, (hier) te dansen. Het beroep is het gevecht, de kampstrijd, het spel (of de dans) zelf.

- *Pier Lampet*, een ander Gents Pier-personage een gekende Gentse herbergier. Pier zelf was zuu luulk of de nacht en mismoakt maar had drie mooie dochters die *klandieze* naar het café trokken. schrijft L.L. Coopman in deel 1 van “*Oude Gentsche Typen*”. Of Lampet eigenlijk wel zijn echte familienaam was, weten we niet, maar lampetten betekent in ieder geval veel drinken, *zui-pen gelijk een keldergoat*. En wat die lampetkan betreft: die stond vroeger in de wasteil op de lavabo en kon toch wel zo’n 7 liter water bevatten.

Uitdrukkingen met Pier

- *Pier de schete* wordt gezegd van een ijelhoofd. Zo schrijft Karel Broeckaert in de krant “*De Sysse-Panne*” (1797):

“Dat zyn reflectiën die gy by uw volksken en by Pier de Scheete hoort maeken gelyk of men die in de wandeling noemt.

Wat noemt men volksken van Pier de Schete? Om u geen compliment te maeken, ydelhoofden gelyk gy zyt.”

- *'t Zijn mannen van Pier de Schete* of *'t Es van Pier de Schete*: Het is mislukt, het is slecht uitgevallen, er valt niet op te rekenen.

- *Pier goedgemak, Pier gemak of Pietse gemak*: is iemand die veel van zijn gemak houdt, "ne gemakzak."

- *Pier Patijn*: Het verhaal van Pier Patijn gaat als volgt:

Pier Patijn had aan zijn vriend verteld "*da zijne veugel zuu schuune kost schuifelen*." waarop die wenkbrauwenfronsend opmerkte: "*Ah, 'k hé kik hem nog nuunt nie huure schuifelen*"! Waarop Pier Patijn flegmatisch antwoordde: "*Ja, moar da biestse schuifelt wrie schuune binnewirtsch*". (Dat beestje fluit zeer mooi binnensmonds)

Met de uitdrukking: "*Hij (zij) hee't binnewirtsch, gelijk Pier Patijn zijne veugel*", bedoelt men iemand die in werkelijkheid niet kan doen wat hij (zij) beweert te kunnen. Om zijn twijfels uit te drukken omtrent een gedane bewering zei men: "*Ja, 't zal zekerst zijn gelijk Pier Patijn zijne veugel, den diene kost uuk zuu schuune schuifelen, moar 't was binnewirtsch!*" Dus: "*Iest zien zei den blende!*" (Eerst zien, zei de blinde!)

- *Pier la Force*: wordt eerder schertsend of spottend gezegd over iemand die zijn "force" of kracht wil laten zien. vb. "*Zied*"hem doar ne keer bezig: *Pier La Force*..."

- *Pier-luup-zeere of Pietseskaffé* was dan weer dunne flauwe koffie, "*slappe kaffé, kaffé van over d*"halve deure, *kaffé die an de kant van de gracht gekookt es, piep*" of "*eekelsop*".

- *Hij doe gelijk Pier Lowie en zijn wijf*: hij doet gewoon straal zijn zin. Hij houdt met niemand rekening.

vb. "*Hij goa vuurt oast hij wilt en hij komt thuis oast hij wilt. Hij doe gelijk Pier Lowie en zijn wijf*."

- *Pier Luik komd'af*: wordt gezegd wanneer iemand bijna in slaap valt, "*voak krijgt*". In dat geval zegt men ook: "*zijn persienne - (rolluik)*" of "*zijn huishuure es gevallen*." Als men slapen gaat doet men eerst "*de blaffeturen*", de blinden of luiken dicht.

- *Hij es de zeune van Pier miezeere*: het zit hem niet mee. Hij heeft de ene tegenslag na de andere. Hij ziet zwarte sneeuw.

- *Nen druuge Pier*: een saaie Piet. Karel Waeri schrijft in "De Vetjes", het aangesel van zijn "Verzameling der volledige Kluchtige en Politieke liederen" (1899) op p. 29 in het lied "'t Fluitje":

*Mijn wijf riept in colère
Gij drooge Pier
Ge speelt gij nooit niet geere,
Voor mijn plezier,*

*Gij spreekt van 't een of 't ander,
Gij wassen beeld,
G'hebt zeker op en ander)
Een concertgespeeld) bis
Van pif, poef, paf.*

Hier gebruikt in de betekenis van frigide, impotent, onbekwaam tot geslachts-gemeenschap, iemand die letterlijk op droog zaad zit.

Of al de hier geciteerde uitdrukkingen op rekening van het poppentheater te schrijven zijn, is twijfelachtig, maar de volgende zijn dat zeker wel.

Er zijn wel een aantal echte verwijzingen naar “t Puppenspel”

- *Ne Pier Jan kla(a)s*: is een draaier, een ongestadig mens die dikwijls van mening verandert, die niet goed weet wat hij wil. Ook van toepassing op een trekpop waarvan de ledematen op en neer bewegen door aan een touwtje te trekken

- *'t Spel van Pier Jan Klaas* of *Jan Klaassenspel*, een uit Nederland afkomstig handpoppenspel. Zo schrijft Karel Broeckaert in zijn volksroman *Jellen en Mietje* (uitg. 1842):

“In 't concert of in de Comedie en is hy niet te zien; hy amuseert hem by Pier- Jan - Claes, zoo goed of beter als veel andere in de comedie”

en als voetnoot zet hij:

“spectakel ambuland voor kinderen, en hetgeen men ook groote mensen met genoeg zien bywonen”

Met “een Pier Jan Klaassenspel” werd soms ook een heimelijk slechte handel bedoeld, een loens of slecht draaiende handelszaak.

In het schimpschrift: “Het politiek Janklaasspel of het scholenkwest door Jan klopterop” uit 1881, krijgen we de combinatie tussen Gents, poppenkast, en politiek. In een hatelijk schimp- en smaadschrift, waar het gif van afdruipt, verspreidt de katholieke zuil midden de schoolstrijd, in 1881 dit onding, waarover we nu onze wenkbrauwen zouden fronsen. Vooral de liberalen Frère Orban, Neujeans en Bouvier moeten het ontgelden. Neu Jean Nicolas wordt er *splinternieuwe Jan Klaas* en een paar lijnen verder al *Pier Jan Klaas*, het Gentse woord voor een willoze Jan Klaassen die met alle ledematen gaat zwaaien als men aan het touwtje trekt. Nadat de paster er met hel, vuur en verdoemenis tegenaangegaan is en de communie weigert aan de onderwijzers der

gemeentescholen ontspint hij zijn redenering tot een climax en roept uit:

*“Toe! Pier-Jan-Klaas, neem uwen geduchten
en alombekenden stok en klopt er op!...”*

Het beeld van Jan Klaassen die zijn vrouw Katrijn om de haverklap “*van de latte geeft*” is wel overduidelijk. Men roept hier het figuur op om als deus-ex-machina een einde te stellen en een oplossing te geven aan deze trieste verto-ning.

Ook Pierke de Langenarm zal later in de speltekens een gelijkaardige rol ver-vullen. Als men niet goed meer wist waar het verhaal heen moest, liet men hem alle spelers met zijn lange arm van de scène vegén.

Terug naar het verhaal nu: Uit de zaal roepen de toehoorders nu:

“Jan Klaasspel! Poesjenelderij!

terwijl gendarmen de pastoor aan de deur zetten. De laatste § gaat als volgt:

*“O, Jan Klaas! Hoe fijn gij ook moogt zijn: in uw sluwheid
en poesjenelderij geraakt gij nog niet aan den eersten knop
van de ondervest dier groote Pier-Jan-Klaasspeelders.”*

Ook de liberalen stelden de tegenpartij voor als een willoze Jan Klaassen die door de jezùieten gemanipuleerd werd. Zo verscheen in “Le Rasoir” van 1 juni 1878 een spotprent van een Jan Klaassenfiguur voorstellende “Le parti clérical” met als onderschrift:

“Trek niet te hard, want ze zou wel eens kapot kunnen gaan.”

Een uitdrukking die eveneens uit het Janklaasenspel komt, maar enkel in Nederland is blijven hangen is: “Poppetje gezien? Kastje dicht!” Eigenlijk waren dit de woorden waarmee de poppenspeler de voorstelling sloot. Zo wordt dit bvb. overdrachtelijk gezegd als men iets heeft laten zien dat men daarna weer wegsluit of in de zak steekt.

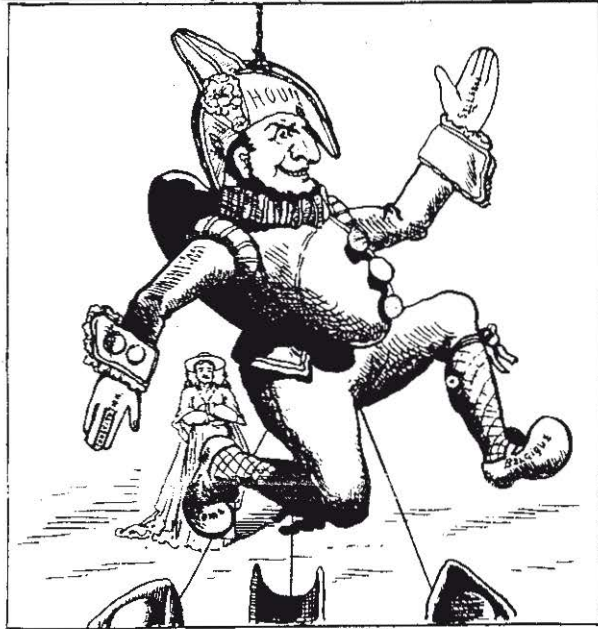
Het Franse Pierrot wordt in het Gents Pieroo uitgesproken

- *De Pieroo zijn of de Pieroo uithangen is*”’t katse van de bende-, den held van ‘t plein zijn”’: de Hansworst-, haantje-de-voorste zijn.

- Het verkleinwoord daarvan, *Een Pierootse*: heeft verscheidene betekenissen:

1. Een kleine, ietwat zonderling geklede jongen. vb. “*Hij luupt er bij gelijk een Pierootse*” of “*-gelijk ne kloos*” (clown)

LE PARTI CLERICAL.

— Ne tirez pas trop fort, car il serait vite détrempé.

Ook de liberalen stelden de tegenpartij voor als een willoze Janklaassen die door de Jezuiten gemanipuleerd werd. Zo verscheen in "Le Rasoir" van 1 juni 1878 deze spotprent met als onderschrift: "Trek niet te hard want ze zou wel eens kapot kunnen gaan." (Brussel, Mundaneum)

2. “Een stijve kraag welke voor weinige jaren door vrouwen gedragen werd, en nu aan kleine jongens overgelaten wordt.” Schrijft L.L. Coopman in zijn Gents woordenboek.

3. geslachtsorgaan, penis: “*Iemand bij zijn Pierootse stekken, - bij zijn Pietse stekken.*” vb. “*W’ he’n hem goe bij zijn pierootse (pietje) g’had!*” Dat is tenslotte net als Pierke uit de poppenkast ook “ne kleine plezante”.

- *‘t Es ne fijne Pieroo: ‘t es gienen uil, ‘t és ne slimme!*”: een slimmerik.

- *‘t En és giene Pieroo:* het is geen held, hij munt in niets uit.

- *Van zijne Pieroo moaken: van zijn uures, -cigare, -gat, -konte, -voeten, of nog scabreuzer:* “van zijn kl... moaken”: beslag maken.

- *Iemand Pieroo moaken of den Pieroo mee iemand hēwen:* “*Der de zot mee hehwen*”. Ook: “*ze zijn der mee an’t speelen*” (-aan’t rammelen): iemand voor de gek houden.

- *Nen bonte Pieroo:* iemand die met de carnavaldagen in Pierrot verkleed is. “Bonte-pieroo” was een verbastering door volksetymologie van beaume du Pérou (Balsanum Peruviana), een soort cicatrizerende zalf soms ook wel eens “Blonte Pieroo” of “Konte -Pieroo” genoemd.

Eddy Levis